Historical Jewish Press (JPress) of the NLI & TAU
דבר, 07.01.1983, page 17

אבק ספרים

מאת חיים באר

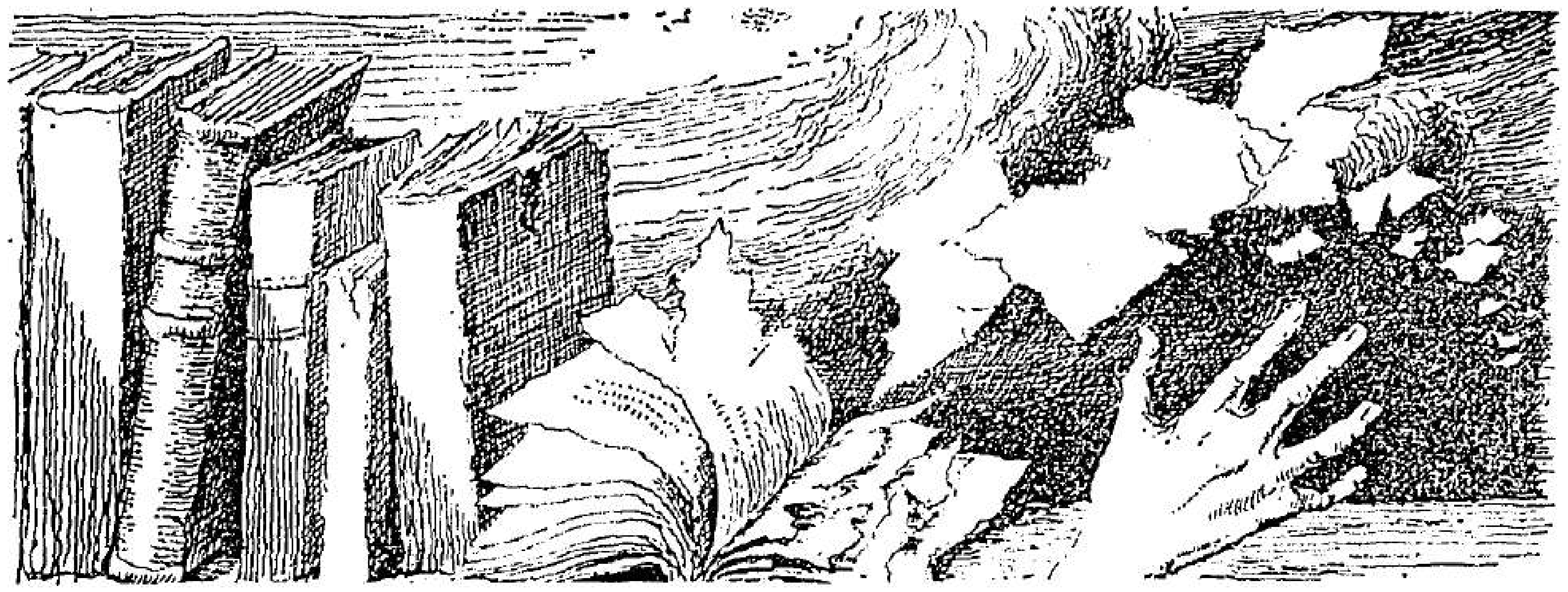

אילוסטרציה קנטרנית

היחסים בין סופרים ואנשי־רוח ובין משטר או מפלגה פוליטית הוא ענין קשה. יותר ויותר סופרים סבורים שהוא גם ענין מיותר וצריך להיות בידוד מושלם בין שניהם, בבחינת שני הפכים שלעולם לא ידורו יחדיו.

סופר עברי שהצטרף בשעתו להנהגה של תנועה פוליטית, תירץ את צעדו ואמר כי ברצונו לפעול ולשנות מבפנים. מבפנים, הגיב משורר בעל־שם, פועלים רק התולעים.

מי שהתפכח מחלום־העשיה־והשינוי־מבפנים יודע שזוהי מערכת שיקרית, מערכת יחסים חד־כיוונית שבכל כוונתה רק לקחת. הסופר התמים, בעל הרצון הטוב, נקלע בעל־כורחו לתפקיד של ליצן החצר, איש יחסי ציבור או ליווית־חן לקדקד השליט או חבר עסקנים פוליטיים ציני ונצלני.

הלצה רוסית מספרת כי בשעתו ביקש „שמש העמים" להציב באחד הגנים במוסקווה פסל של פושקין. נערכה תחרות בין הפסלים הסובייטיים. ההצעה שזכתה במקום הראשון היתה פסלו של סטאלין היושב וקורא ב„יבגני אוניגין".

באלבום ישן שיצא ב־1965 ובמרכזו דמותו של לוי אשכול — האנושי, היהודי והצנוע שבראשי הממשלה שידעה ישראל — מצאתי אילוסטרציה ישראלית, מאוד ירחמיאלית, למען האמת, למערכת היחסים שבין סופר־מנהיג פוליטי.

שאול טשרניחובסקי שבאוזניו משמיע שקולניק את השיר "אל הצפור" של ביאליק

ייתכן שאני קנטרן, וזהו בסך הכל מעשה שטות או טפשות של עורך או מעצב. ואף־על־פי־כן, סימפטום של חולי מחפשים בשתן, לא בפנים המאופרות.

עד הסוף?

ב„דבר השבוע" משרטטת היום ניבה לניר פרופיל של שלמה להט.

יום חמישי השחור של כפר שלם והתחושה הנוראה שמא המאורע עלול להיות האבן הראשונה במפולת־הרים שתקבור את כולנו תחתיה, מפנים בהכרח את הזרקורים אל דמות־המפתח המרכזית בדרמה זו ואל עולם אמונותיו ודעותיו. הכרעותיו, פרי אישיותו, עשויות לקבוע לשבט או לחסד את מהלך המאורעות הצפוי.

דומה שמן הראוי לחזור ולספר פרשה רחוקה שבה נטל שלמה להט חלק.

הדברים מובאים בסוף הביוגרפיה שכתב אביעזר גולן על האלוף אלברט (אברהם) מנדלר, שנהרג במלחמת יום־הכיפורים בחזית סיני.

יום לפני נפילתו היה על הפיקוד לחרוץ את גורלו של מוצב *„המזח"* שאנשיו נלחמו זה היום החמישי בגבורה ולהחליט אם הם ימשיכו להילחם או ייכנעו ובכך יצילו את חייהם.

„חיים גורי", מספר אביעזר גולן, „זוכר את הוויכוח שהתפתח אז בחדרו של אלברט, בינו לבין האלוף שלמה להט (צ'יץ'), שנזדמן אז למפקדה. צ'יץ' התנגד הן לכניעה והן לפינויו של מוצב המזח. הוא אמר: ,עם חי על סמלים והמזח כבר נהפך לסמל. כניעתו עתה תהיה חרפה. הוא צריך להילחם עד הסוף, להיות מצדה שניה...' אלברט לא קיבל את דעתו. ,הם' (אנשי המעוז) — אמר ,מילאו את חובתם עד תום. אני יכול לתבוע מהם להוסיף ולהילחם — רק אם אוכל להבטיח להם כי ייעשה מאמץ להתחבר עמם. אם לא — מי אני שאצווה עליהם להילחם עד המוות? אינני יכול להילחם בסמלים על חשבון חיי אדם'".

דומה שגם בניהול עניני העיר העברית הראשונה, הזקנה והמלומדת במחלות קודם זמנה, לא שינה שלמה להט את אמונתו הבסיסית — להילחם עד הסוף, להילחם בסמלים.

עכשיו אנחנו יודעים שלכך, גם כאן, יש מחיר.

כלל גדול

מענין לענין ובאותו ענין.

חכמת הממשל היא מן האמנויות המעודנות ביותר. כמעט כמו ההזיה המודרנית — ללכת עם, להרגיש בלי.

לפני שבועות אחדים ציטטתי כאן את ההוראה שקיבל לפני 120 שנה דאוד פאשה מושל לבנון כדוגמא לשר הבטחון שלנו. דאוד נשלח לארץ הארזים למשול בבני עדות שכנות, מרירות ואכולות קנאה קשה כשאול, מבלי שיועמד לרשותו צבא ראוי לשמו. שולחיו אמרו לו כי עליו לשלוט בלבנון ב„רגש".

יחיאל יונאי מכפר חסידים הפנה את תשומת לבי אל שירו של נתן אלתרמן „כלל גדול" שהתפרסם ב„טור השביעי" ונכלל בכרך א', עמ' 227.

וכך פותח נתן החכם את השיר, שעילתו המיידית נשכחה מכבר אבל אמיתותו נכונה, כאז כן היום.

סיפר לי רב אומן אשר מלאכתו בפלד
הייתי בנעורי שוליה עני ורש
אצל מסגר זקן בחרט ומפסלת
לשלח את ידי למדני החרש

וסח לי, בגשתי נלהב למלאכת: „יל
אחוז את המכשיר חזק אבל חלש".

מן הראוי היה לשכפל את השיר ולהניח אותו על שולחנו של כל אחד מן הנגידים שגורלנו האישי והלאומי מופקד בידיו. הטקסט מנוקד, לכל מקרה.

אך במחשבה שניה, שמא חבל על כספי משלם המיסים. איך אמר אותו איש־מערך מתוסכל „אנחנו מדברים בלשונו של ביאליק והם מדברים בשפת הכיכרות".

על־כל־פנים רבותי — אדוני ראש הממשלה ואדוני שר הבטחון, בין שינון משפט לטיני למשנהו ובין פגישה עם שתקניות הוליבודיות, אולי בכל אופן תעיינו בכתביו של אלתרמן:

לפעמים נדמה: יותר חזק היה הוא,
בעצם, לו היה הוא קצת יותר חלש.

עוונות ראשונים

מות האשליה הוא ענין מורכב, במיוחד אם אתה עד להיבקעותם של מיתוסים על־ידי סדקי הספק. תולדות היישוב וקורות האישים המרכזיים שפעלו בארץ ידעו בשנים האחרונות, בעיקר בעקבות מחקר מדעי קפדני וחסר־פשרות, תהליך מכאיב־ומבורך של דה־מיסטיפיקציה ודה־מיתולוגיזציה.

עכשיו הגיעה גם שעתו של אהרן אהרונסון.

הוא היה איש מרגיז, מסתורי, שנוי־במחלוקת ורב־צללים. אולם בכללו של דבר הדמות שהצטיירה בעיני בני הארץ היתה של מדען דגול ששמו נקשר בגילוי חיטת הבר, מדינאי ציוני מקורי שלא נמנע להתנגש עם סביבתו, איש־מחתרת נועז שמצא מותו בשליחות עלומה. תחושה זו התחזקה לאחר קריאת המונוגרפיה המקיפה של אליעזר ליבנה שנתפרסמה בסוף שנות הששים.

אולם היה גם אהרן אהרונסון אחר, שספר חדש שהתפרסם בימים אלה ממש, ב„הוצאה לאור של משרד הבטחון", זורה עליו אור מאוד לא מחמיא.

ספרו של אברהם קוסטיצקי „בטרם האיר הבוקר" — שנערך בידי נכדו יוסף ארגמן איש חניתה והובא לדפוס בידי מרדכי נאור — הם זכרונותיו של איכר גלילי, איש העליה הראשונה, על סיפור יסודן של מטולה ויבנאל ועל עלילות ואירועים מראשית ההתיישבות הציונית בחורן ובגליל. בלשון פשוטה וחסרת פניות הוא פורש לפני הקורא את מערכת היחסים הסבוכה שבין האיכרים לבין עצמם, בינם לבין פקידי הבארון, השלטונות התורכיים והשכנים הערביים.

קוסטיצקי, שנולד ב־1857 ומת ב־1940, נתבקש באחרית ימיו לכתוב את זכרונותיו. הזכרונות חזרו לידי המשפחה שנים רבות לאחר מות כותבם והם רואים אור רק עתה.

את הקדמתו מסיים הנכד שהעתיק את כתב־היד הצפוף והישן, באומרו „בימים ההם היו בארץ גם יהודים שמן הראוי להוקיע אותם אל עמוד הקלון של ההיסטוריה, לא לשם נקמה, אלא למען הדורות הבאים, כדי שהללו יראו ההיסטוריה באורה הנכון, וידעו לפעול נכונה ברוח המורשת ההיסטורית הזאת, למען עתידו של עם ישראל בארצו".

אהרונסון הוא אחד מהם.

בחול המועד סוכות, מספר קוסטיצקי, בא אוסובצקי והודיע לאיכרי מטולה כי אחרי החג יבוא אליהם צעיר אגרונום מלומד, בן איכר מזכרון־יעקב, אהרן אהרונסון שמו, ויעשה סדר, הן בעבודה והן במכשירי העבודה.

אחרי החג בא — צעיר יפה תואר ויפה מראה, עיניו מפיקות עוז ופיקחות, וגם ערמה, ופיו ממלל רברבן — הוא יעשה, הוא יסדר וישכלל, לו הכוח והעוז והמשרה.

כעבור זמן בא אוסובצקי וסיפר להם כי הזמין עגלות ורתמות ביפו אצל ירובסקי, בעל בית־מלאכה לעגלות ורצענות, וקודם הפסח הזדרז מר ירובסקי הנ"ל והביא את העגלות עם הרתמות למטולה, כמובן על גמלים, וזה עלה לו בעמל וביגיעה רבה. הוא סידר את העגלות והעמידן אצל בית הפקידות.

כאשר הפילו האיכרים גורלות והזוכים המאושרים באו ליטול את עגלותיהם יצא אהרונסון כנגדם ולא נתן להם אפילו להתבונן בהן. „הוא אמר לנו", מספר קוסטיצקי, „בקול נגיד ומצווה, כמפקד צבא: אני מצווה עליכם שלא תקבלו את העגלות ולא את הרתמות כי הן לא יצלחו. וירובסקי עומד ושומע את דבריו ואומר לנו בלשון תחנונים: אדרבא, בבקשה מכם אחים, גשו וראו, איזה חסרון תמצאו בהן, ואני מוכן לתקנן".

אהרונסון מתעקש ואומר כי העגלות פסולות מכל וכל, כך למד מפיו של הפרופסור שלו, וירובסקי עומד ורועד, פניו חיוורות והוא מדבר כמו לעצמו — הוא הורג אותי בלי נשק, שוחט אותי בלי סכין.

הנפח, ר' זלמן, והנגר, ר' משה הירש, בודקים את העגלות ומאשרים כי הן אכן ראויות לעבודה.

לפנות ערב בא ירובסקי לבית הועד ושם הוא מגלה בסוד למושין, גלזר וקוסטיצקי כי אהרונסון דורש ממנו 20 פרנק לכל עגלה בשביל אישור הקבלות.

בהמשך, מתגלה פרשה נוספת בה, בתיווכו של קלוורים קי־מרגלית, מנסים האחים צבי ואהרן אהרונסון למכור לאיכרים התמימים מכונות קצירה חלודות ומשומשות במחיר מכונות חדשות.

ספר עצוב, חושפני ונטול־אשליות הרושם סימן שאלה על כמה אישים נערצים — הזאת נעמי?

עת לעשות לה' – הפרו תורתך

פרשה אחרת, לא פחות דראמטית ולא פחות מרתקת מקודמתה, נגולה בספרו האחרון של שמואל הכהן וויינגרטן שיצא לפני זמן־מה בהוצאת „מוסד הרב קוק" והיא פרשת זיופם של מכתביהם של גדולי ישראל נגד הציונות.

מאז תשי"ב מפרסם הרב אפרים משה בלוך בבטאוני „נטורי קרתא" מכתבים של רבנים, ראשי ישיבות ואדמו"רים ובהם שלילה מוחלטת של הציונות. מאוחר יותר הוא הוציא אוסף שלם של המכתבים — למעלה משלוש מאות — בשלושה כרכים הנושאים את השם „דובב שפתי ישנים".

בהקדמתו לקובץ המכתבים הראשון כותב בלוך „גדולי וינה החליטו לערוך מכתבים אל רבנים נודעים ולחכמי ישראל ועוררו על הסכנה הנשקפת לחיי היהודים על־ידי הפרופוגנדה הציונית, הגדולים ביקשו חוות דעת על־פי התורה" ושאלו האם בזמן הזה חובה לעלות לארץ־ישראל ואסור לדור בחוץ־לארץ, והאם יש צד היתר לייסד מלוכה ולהקים שלטון בארץ אבותינו. בהקדמתו לקובץ השני הוא מוסיף „עוררו ביחוד תשומת לב על המלשינות של הרצל ביודנשטאט ובמאמריו האחרים".

לדבריו של בלוך נאספו התשובות על־ידי הרב ד"ר שמואל יוסף בלוך שהיה ציר הפרלמנט האוסטרי ומידיו בא לו אוצר המכתבים, שאת העתקיהם לקח עמו לפרשבורג בעוד המקוריים נשדדו על־ידי הנאצים.

בדיקתו של ש. ה. וויינגרטן מוכיחה כי מכתבים אלה ברובם הגדול לא היו קיימים, ויתר המכתבים מקוריותם מפוקפקת מאוד מאוד.

את הוכחותיו מבסס וויינגרטן על ניתוח טקסטואלי מדוקדק ועל השוואת נוסחאות וסגנונות.

„אמנם הזייפן הוא תלמיד חכם", כותב מחבר הספר, „אף־על־פי־כן ניתן לומר שלא יצא מגדר של ,בינוני', והיקף מחשבתו מצומצם ביותר. אוצר נימוקיו סובב במעגל הטענות והראיות, שהוא מייחסן לגדולי ישראל, ברדיוס קצר ביותר, וכמעט ואין הן משתנות. הן חוזרות על עצמן בכל מכתב ומכתב. למכתבים כולם — קונצפציה רעיונית אחת, הם בעלי מבנה אחיד, ובכולם אותה הנמקה. רק התאריך, וכן שמו של הרב שאליו מיוחס המכתב, הם המהווים את ההבדל העיקרי כמעט בין מכתב אחד למשנהו".

לא רק בתחבולות תעשה לך מלחמה.

קונטרה פונקט

מידי פעם אני נוסע לבני־ברק, לשוטט בעיר ולהתהלך בחנויות־הספרים שלה.

חנויות־הספרים החרדיות של בני־ברק, כמו אחיותיהן הבכירות בירושלים, הן־הוויה בפני עצמה שאין לה אח ורע *במוסו"ת הישראלית*. *שפע של ספרים בכל מקצועות* היהדות, במיוחד צילומים של ספרים יקרי־המציאות. המצאת האופסט שקולה בשביל הרבה תלמידי־חכמים כנגד בראות המאורות, בוודאי הרבה יותר מכיבוש החלל והתפשטות השימוש במחשבים. אברכים־יזמים משיגים ספר ממין זה, מדפיסים אותו באלף עותקים, ומפיצים אותו בעצמם בחצי תריסר חנויות ספרים. על־פי־רוב אוזלים הספרים מיד, ואם לא הספקת להניח יד על אחד מהם נגזר עליך לחכות לפעמים עשרות שנים, עד שיקום בעל יוזמה חדש ויוציאם לאור עולם. כמעט שאין ספרים ביד שניה. בנים יורשים את ספרי הוריהם וממשיכים ללמוד בהם.

לצד ספרים אלה מופיעים על המדפים חיבורים — חידושי תורה, פסקים, שאלות־ותשובות, דברי מחשבה — המנסים להתמודד עם המציאות החדשה. הלכה בעולם משתנה, אני מהרהר בכותרת אפשרית. חשמל בשבת, דיני מעלית, כשרות של מזון מתועש, ילדי מבחנה לאור ההלכה, מתי להניח תפילין בקוטב הצפוני, האין משום חשש להוצאת זרע לבטלה בבדיקה רפואית של פוריות הגבר. מדור בפני עצמו הם ספרי הילדים המצויירים בסגנון הריאליזם־האורתודוכסי של אסכולת בני־ברק, משהו בשביל מבקרים חדי עין (*מה יש, רק שלום זייגערמאכער, הוא סטייל*) והאפפים בערפיח חונק של יראת־שמים.

לפני זמן מה פקדתי אחת מחנויות אלה. קונים בודדים המתינו לתורם בסבלנות של תלמידי־חכמים מיושבים. כשהגיעה שעתי, הוצאתי פתק מכיסי — בו אני רושם בין ביקור לביקור את משאלותי התורניים — ואמרתי:

„אולי כבר קיבלת את ,ויואל משה' ", — ספרו האנטי־ציוני החריף, אולי ספר הקטרוג החמור ביותר שנכתב כנגד תנועת התחיה היהודית, של האדמו"ר מסאטמר ר' יואליש טייטלבוים. הספר מודפס בניו־יורק ומיובא מידי פעם על־ידי חסידיו. הספרים נחטפים כבכורות בטרם קיץ וכבר שנים אחדות שאני מחזר אחריהם לשווא.

„יש לי עותק אחד ויחיד בחוץ, על הדוכן", אמר המוכר.

„אבל אני כבר לקחתי אותו", בישר, לאכזבתי, יהודי חבוש מגבעת ולבוש חליפה אפורה. פניו עוות ההבעה והמחודדות ולבושו האירופי כלשהו הסגירו מיד את השתייכותו לבריסקאים — תלמידיו של ר' וולוולה סולובייצ'יק בנו של ר' חיים מבריסק — אלה המחמירים מאוד בפיקוח נפש, כלומר מחמירים מאוד להקל אפילו על ספק *ספיקה*.

כמעט שהשלמתי עם אובדן הספר, כשהזוכה המאושר שואל אותי, „יסלח לי מר, היכן הוא גר".

הדחף הראשון היה להשיב לו בעקיצה. למען האמת — מה זה ענייננו, אבל השבתי לו בנימוס על שאלתו.

„הספר שלך", אמר היהודי והושיט לי את העותק היחיד של „ויואל משה".

למראה תמהוני אמר כי הוא הבחין בפתק שבידי, שנראה היה שהכנתיו בביתי. אם אני גר ברמת־גן, פירושו של דבר, שכתבתיו לפני חצי שעה. הרי שקניתי את הספר בדעתי לפניו, שהרי בדעתו היה לקנות אותו רק בשעה שראה אותו על הדוכן בחוץ.

„ומה יהיה עליך", הגיעה שעתי לגלות גדלות נפש.

„בעוד חודש יגיע משלוח נוסף, אקנה אז".

„אבל המחיר הוא בדולרים ותאלץ לשלם יותר".

כאן הפתיעה הרפליקה של המוכר, שהקשיב כביכול בשוויון־נפש לדו־שיח בין שנינו, „אני אתן לו במחיר של היום, אל תדאג".

דברי דפוס

ברחוב בלפור בתל־אביב מת לפני חודשים אחדים רופא זקן.

בשבוע שעבר עקרו יורשיו, או מישהו אחר זולתם, את שלט האמאיל מעל לוח העץ שבכניסה לחצר־ביתו, והשליכו אל פינת הרחובות בלפור ומלצ'ט את שארית־חייו — כרטיסי־חולים שחלקם בוודאי כבר שבקו חיים כרופאם הזקן, יומנים ישנים, חוברות בנושאי נומיסמטיקה שהרופא בן־התרבות התעניין בהם בצד התעניינותו במקצועו, מפות ערים אירופיות שבהן טייל אי־אז בשנות החמישים והששים, מכתבים, תעודות אישיות ביניהן בקשת ההתאזרחות המנדטורית של אביו, יליד בוקי שבס.ס.ס.ר. ובעל הנתינות הבלתי־ברורה. גם את ספרייתו הם השליכו לרחוב. אנשים אחדים נברו בערימה ואספו אל חיקם ספרים ברוסית, אנגלית ועברית.

נורא לחשוב, אדם אוסף כל ימיו דברי דפוס, מרעיף עליהם אהבה, שומרם, מאבקם, מעבירם מדירה לדירה, וממדור למדור, ובסופו של דבר הם מתגוללים כדומן ברחובות.

כעבור יומיים, לאחר רדת הגשמים, שבתי ועברתי שם. עיסת נייר ספוגת מים ומעובה ברגלי העוברים ושבים ציינה את מקום־קבורת ספרייתו.

רק עכשיו אני מבין את רצונם התמוה של הפרעונים שהחפצים שליוו אותם בחייהם יוסיפו ללוותם גם במסעם אל עולם המתים.

שלום לעפרך ולניירותך ד"ר מד. י. מ. יועץ הקתדרה להיסטוריה ולפילוסופיה של הרפואה וחובב המטבעות העתיקות.